

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ

<2021>

A kutató neve	
Paládi Renáta	
A kutatás témája	
Magyar-ukrán kapcsolatok az Ukrán Népköztársaság Rendkívüli Diplomáciai Missziója anyagainak tükrében	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Ukrajna, Kijev
intézmény	Ukrajna Legfelsőbb Hatalmi és Igazgatási Szerveinek Központi Állami Levéltára (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, CDAVO) 03110, м. Київ, вул. Солом'янська, 24.)
A kutatás ideje	
2021. augusztus 2. – október 1.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
Magyarország történelme és külpolitikája a XX. századra vonatkozólag aligha mondható alulkutatottnak. Ennek ellenére a mai napig nem feldolgozott a Magyarország és a tőle keletebbre fekvő ukrán területeken létrejövő államalakulatokkal (elsősorban az Ukrán Népköztársasággal, <i>Українська Народна Республіка</i> (1917-1921), emellett a Nyugat-Ukrán Népköztársasággal, <i>Західноукраїнська Народна Республіка</i> (1918. október 18. - 1919. január 22.) és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasággal, <i>Українська Соціалістична Радянська Республіка</i> (1919-1937-1991)) fenntartott kapcsolata az első világháború befejezésétől a Horthy-rendszer megszilárdulásáig. Mindez a hiány annak ellenére fennáll, hogy 1918 és 1924 között az Ukrán Népköztársaságnak Budapesten	

diplomáciai missziója is volt, melynek anyagait Kijevben őrzik.

A 2021. évi Klebelsberg Kuno-ösztöndíjas támogatásom során elsődleges vállalásom az volt, hogy a Kijevben székelő Ukrajna Legfelsőbb Hatalmi és Igazgatási Szerveinek Központi Állami Levéltára (*Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ. CDAVO*) megőrzésében lévő Ukrán Népköztársaság Rendkívüli Diplomáciai Missziója Budapesten (*Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині, м. Будапешт*) megnevezésű 3518. fondjáról készíték egy részletes tételszintű jegyzéket. Ennek keretében az 2021. augusztus 2. – október 1. közötti időszak során áttekintettem a vonatkozó iratanyagot.

Az említett fondban őrzött iratok az 1919–1924 közötti időszakra vonatkoznak, amikor is az Ukrán Népköztársaság diplomáciai missziója Budapesten tartózkodott. A 3518. fond egy opisz¹ foglal magába. Annak ellenére, hogy ez utóbbinak nincs hivatalos megnevezése, a levéltár online elérhető honlapján közzé van téve az alábbi tematika, mely valamelyest segít a kutató számára elhelyezni a tárgyalt iratanyag milyenségét:

Opisz 1. – Конії протоколів та резолюції конференцій послів та голів дипломатичних місій УНР, скликаной Міністерством Закордонних справ УНР в Карлсбаді. Інформаційний матеріал Міністерства закордонних справ УНР про становище на Україні. Листування з Міністерством закордонних справ УНР про персональний склад місії, фінансування її та надсилку інформаційних повідомлень до міністерства. Відомості на видачу планів членам Надзвичайної дипломатичної місії. УНР в Угорщині та їх особові справи. Книга вихідної поштової кореспонденції.

Az online feltüntetett adatok alapján az iratanyag 105 őrzési egységre (одиниця зберігання/ odinica zberihanja, од. зб. (ukrán megnevezés)/ jegyinyica hranyenyija (orosz megnevezés)) tagolódik, a valóságban viszont a kutató által elkészített jegyzékben 104 őrzési egység szerepel. Ez azzal magyarázható, hogy a fond kettő darab azonos számú gyélot tartalmaz – a 36. és a 36a. számú gyélókról van szó.

Az egykori szovjet levéltári gyakorlatnak megfelelően az iratok dossziékba vannak

¹ Bár a magyarországi levéltári terminológiában az *állag* lenne a legközelebbi megfeleltethető megnevezése az *opisz*nak, viszont tekintettel arra, hogy kutatás esetén az arra vállalkozók mindenképp csak az utóbbi fogalommal szembesülhetnek, így a továbbiakban ezt a fogalmat fogom használni. További okként hozható fel az is, hogy az *opisz* szó használatával könnyebben lehet majd visszakeresni az iratokat és megelőzhetők az esetleges félreértések, melyek a különböző fogalomtár használatából adódhatnak.

összefűzve, ezek alkotják az őrzési egységeket. A magyarországi levéltári gyakorlattal szemben a rendezés nem követi az iratok eredeti irattári rendjét, ezért azokra a segédkönyvekre – iktató- illetve mutatókönyvekre – alapuló kutatási módszer nem alkalmazható. A vizsgált iratanyagnál nem is maradt fenn az iktató-, valamint a mutatókönyv.

A különböző őrzési egységek terjedelme rendkívül heterogén. Lehetnek ezek mindössze pár oldalas, egy ügyiratot, vagy ügyiratdarabot magukba foglaló dossziék, viszont találhatunk több száz oldalt kitevő őrzési egységeket is. Rendkívül különböző a fondban fellelhető őrzési egységek összetétele is. Egyes esetekben az irattípusoknak megfelelően gyűjtötték össze a dokumentumokat. Így a 26. őrzési egységben a misszió 1919. évi bejövő és kimenő német nyelvű táviratait gyűjtötte össze, a 62. őrzési egységben pedig a misszió pénz- és személyzeti ügyekben kiadott rendeleteit gyűjtötték össze. Más esetekben egy, klasszikus értelemben vett ügyiratot tartalmaz az adott dosszié, mint a 70. őrzési egységben, ahol a Britannica Szállóba való költözéssel kapcsolatos iratokat gyűjtötték össze. Megint más esetekben pedig csupán különböző ügyirat darabok ad hoc jellegű összefűzésével találja szemben magát a kutató.

A feldolgozandó fondban változatos irattípusokat találhatunk a táviratoktól és levelektől kezdve a szóbeli diplomáciai jegyzékeken át egészen a fényképekig és térképekig. Kézzel és géppel írt, valamint nagy mennyiségű stencilizett másolatokat is tartalmaz az iratanyag. Utóbbiak sajnos több esetben csak nagy erőfeszítésekkel dolgozhatók fel, ugyanis az elmúlt egy évszázadban szinte az olvashatatlanságig kifakultak.

Az iratanyag többnyelvű. Belső kommunikációban az ukránt használták, aminek értelmezésénél némi nehézséget jelenthet, hogy szóhasználatában, valamint nyelvtanát tekintve jelentősen eltér a mai ukrán nyelvtől. A külkapcsolati érintkezés alkalmával a diplomácia hagyományos nyelvét, a franciát használták, míg a magyar szervekkel gyakran németül leveleztek. Emellett elszórtan magyar nyelvű iratokat is találhatunk. Az iratanyagra jellemző, hogy az eredeti dokumentumok mellett – ha nem is mindig az azonos őrzési egységben – fennmaradtak az iratok piszkozatai.

Egyéb, a jelenlegi Klebelsberg-kutatásomat megelőző kijevei kutatásaim során volt lehetőségem átnézni a CDAVO 3518. fondjának mutatóját. Mivel a fondban őrzött anyagokat illetően részletes mutató ukrán vagy orosz nyelven sincsen, így az említett fond anyagaiból szűrőpróbaszerűen kértem is néhányat – csak hogy a későbbiekben tudjak orientálódni. Az akkor kézhez kapott anyagokban a következő jellegű iratok voltak:

- körértesítések és körrendeletek az Ukrán Népköztársaság Külügyminisztériumától;
- a misszió személyzeti- és finanszírozási kérdéseit tárgyaló iratok, rendeletek, jelentések;
- a misszió jelentései az Ukrán Népköztársaság Külügyminisztériuma irányában a magyarországi helyzetről és a misszió bizonyos időn belül elvégzett tevékenységéről;
- ukrán külügyi jelentések a misszió számára Ukrajna belpolitikai (stratégiai és politikai helyzet) és nemzetközi helyzetéről (elsősorban Lengyelország, Oroszország (bolsevikok, Gyenyikin), Románia és az Antant viszonylatában);
- iratok az Ukrán Vöröskereszt tevékenységéről Magyarország területén, hadifoglyokkal kapcsolatos iratok;
- az Ukrán Népköztársaság követeinek Karlsbadban megrendezett 6 napos találkozójának (1919. augusztus 6–14) teljes jegyzőkönyve (Od. zb. 5.)

Kutatás módszere

A CDAVO-ban f. é. augusztus 2. és október 1. között folytattam kutatásokat. Itt az elsődleges feladatomban az volt, hogy a levéltári segédletek segítségével megismerjem részleteiben a feldolgozandó anyag struktúráját.

A levéltár honlapján elérhető a fondjegyzék, ez viszont csak a fondok címét, jelzetét, évkörét valamint a benne található gyélok számát jelzi, utóbbiak tartalmáról viszont nem ad tájékoztatást.² Ugyan néhány opisz gyélok szintű jegyzéke elérhető online,³ ezek mégis döntőrészt csak a kutatóteremben érhetőek el, s melyeket a kutatónak külön ki kell kérnie a kutatóterem felügyelőjétől. Így volt ez a 3518. fond esetében is, ezért csak a kutatóteremben ismerhettem meg a feldolgozandó anyag részletesebb struktúráját.

Minden napra 10–10 őrzési egységnyi iratanyagot (gyélok/jegyinyica hranyenyija) lehetett kikérni, azok hosszától függetlenül. Az iratok előkészítési ideje egy nap volt, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a délelőtti leadott kéréseket másnap reggelre teljesítették. A vírushelyzetre való tekintettel viszont a kutatónak számolnia kellett azzal a

² A CDAVO-ban őrzött fondok jegyzékét lásd itt: <https://tsdavo.gov.ua/fonds/> (2021-11-17).

³ Az online elérhető gyélokat lásd itt: <https://tsdavo.gov.ua/bez-kategoriyi/opysy/> (2021-11-17).

megszorítással is, hogy amennyiben a kutató egy adott napi iratanyagot nem fejezett be, akkor azt az iratot csupán 3 nap múlva vehette kézbe.

Érdemes szem előtt tartani azt is, hogy a levéltárban engedélyezett az anyagok ingyenes befotózása, viszont ezt a kutató csakis a saját fényképező gépével teheti meg. A befotózott anyagokról pedig minden esetben külön formanyomtatványt kell kitöltenie. Viszont azt is fontos kiemelni, hogy az ingyenes fényképezés nem jogosítja fel a kutatókat a befotózott anyagok harmadik személynek való átadására, illetve fényképek közzétételére – ez változatlanul engedélyköteles.

Az elkészült iratjegyzék tartalmazza az irat pontos jelzetét (fonszám, opisz, gyéló, oldalszám), a gyéló címét magyarul (merthogy az eredetileg orosz és ukrán nyelven íródott, kézírással). Ki kell emelnem, hogy sok esetben a lefordított magyar cím magyartalanul hangzik, vagy épp hosszú. Hasonló esetekben csupán azért hagytam meg ilyennek a gyélók megnevezését, mert tükörfordítását akartam adni az orosz nyelvnek, érzékeltetve az eredetileg meglévő fordítási pontatlanságokat. Viszont az ügyiratok leírásában az esetleges, eredeti verzióban meglévő pontatlanságokat igyekeztem javítani.

Ezen felül a segédletben az *Ügyirat tárgya* résznél feltüntettem az iratok tárgyát, azok pontos keltezését (legtöbb esetben év, hónap, nap szinten) és nyelvét. Az Ügyirat tárgya kapcsán megjegyzendő, hogy mivel a levéltári rendezés során nem hagyták meg az iratok eredeti rendjét, gyakran az egy ügyirathoz tartozó iratokat is szétbontották, így az ügyirat tárgya többször vagy csupán az ügyiratdarabok meglétét jelöli, vagy pedig tematikusan összeállított, részben általam megnevezett tárgyi egységeket jelöl.

A készített segédlettel igyekeztem amennyire csak tudtam orvosolni ezt a problémát. Elsősorban erre az által tettem kísérletet, hogy a kutatott őrzési egységeket átolvastam és legtöbb esetben tematikus ügyiratok szintjén jegyzeteltem le. Azokban az esetekben, amikor egyforma tartalmú, vagy egy eljáráshoz/személyhez/eseményhez/ügyirat-típushoz stb. vonatkoztatható iratokra bukkantam, azokat egy tematikus ügyiratnév alá vettem.

Bár az általam kutatott anyagokhoz a korabeli iktató- és mutatókönyvek sajnos nincsenek meg, a segédletemben én mégis jegyeztem az iratokon fellelhető iktatószámokat. A jövőt tekintve ezzel igyekeztem legalább valamennyire megkönnyíteni a kutatók számára a munkát, mivel számok után talán könnyebben tudjuk visszakeresni azokat az amúgy egy ügghöz tartozó iratokat, melyeket bizonyos okokból nem egy őrzési egységben fűztek össze. Az általam összeállított jegyzékben abban az esetben jelöltem vörös színnel a dátumokat, amennyiben a gyéló borítóján eredetileg feltüntetett dátum (lásd az

„Időhatárok” mezőt) nem egyezett az „Ügyirat keltezésének ideje/éve” mező tartalmával.

A későbbi kutatások megkönnyítése érdekében a segédletet kétrétegűvé tettem, ami lehetővé teszi a benne való keresést konkrét kulcsszavak alapján. Ezt a kutatási módszert használva végeredményben egy viszonylag terjedelmes segédletet sikerült készítenem.

A levéltári irattanulmányozással párhuzamosan megvizsgáltam a témám számára releváns szakirodalmat is. Ezt elsősorban az Ukrajna legnagyobb könyvtáraként működő Vernadszkij Nemzeti Könyvtár (Національна бібліотека ім. В. Вернадського, м. Київ) állománya alapján volt lehetőségem megtenni.

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek

A feldolgozott iratanyagot mindenképpen tervezem az elkövetkezőkben feldolgozni és szaktudományos módon hasznosítani. Elsősorban az iratanyag legfontosabb dokumentumainak forrásait szeretném majd közölni.

A levéltári kutatás legalább két módon folytatható. Egyfelől a hazai közgyűjteményekben érdemes folytatni a kutatást, gondolva itt elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető külügyminisztériumi iratanyagra, valamint a HIM Hadtörténelmi Levéltárban elérhető honvédelmi minisztériumi dokumentumokra. Másfelől további fondok feldolgozására is kiterjesztendő lehet a kutatás, gondolva itt az ugyancsak a CDAVO őrizetében lévő UNR külügyminisztériumának anyagára.

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

A kijevei levéltári kutatással kapcsolatban a legfontosabb leszögezni azt, hogy minden levéltárban előzetes bejelentkezés szükséges – ez alapfeltétel. Ez a körülmény főleg igaz a koronavírus pandémia időszakára: a fennálló járványhelyzet miatt bevezetett kutatási korlátozások miatt legalább két, de inkább három hónappal a kutatás megkezdése előtt érdemes lefoglalni a kutatási időpontokat. Ezzel kapcsolatos további hasznos tapasztalat, hogy hatékonyabban lehet a telefonon keresztül, élő szóban történő intézkedés, mintsem e-mailen keresztül.

A fentebbiekhez szorosan kapcsolódik az a körülmény, hogy a kutatás során elengedhetetlen az ukrán vagy orosz nyelvtudás. Maga a CDAVO honlapján is rendkívül

korlátozottan található angol nyelvű tartalom.⁴ A levéltári segédletek mindegyike (a régebbiek) orosz, vagy ukrán nyelven íródtak. Ugyancsak érdemes arra felkészülni, hogy a levéltár munkatársaival érdemben csak ukránul vagy oroszul lehet kommunikálni.

A levéltár könnyen megközelíthető a kijevi tömegközlekedéssel. A CDAVO-hoz több irányból is el lehet jutni busz-, valamint trolibusz-közlekedés segítségével, legkönnyebben mégis talán a központi vonatállomás mellől induló buszjáratok (3. számú trolibusz és 198. számú busz) vezetnek leghamarabb célra, melyekkel az utazás mintegy 15-20 percet tesz ki.

A CDAVO egy elkerített területen található, ahova egy személyt igazoló okirat felmutatását követően a biztonsági őr léptet be. A CDAVO esetén érdemes magunkkal vinni egy igazolványképet is, ugyanis – bár ez nem kötelező a fényképes látogatói jegy kiváltása – e dokumentummal jóval egyszerűbb az intézménybe történő be- és kiléptetés menete, mint az egyszeri belépésre feljogosító engedélyekkel. Hasznos lehet tudni, hogy egy ilyen olvasójegy a kiállításától kezdve egy évig érvényes, s ezt majd még kétszer lehet hosszabbítani – tehát összességében az irat akár három évig is elfogadható lehet.

A CDAVO kutatóterme egy épületegyüttes egyik épületének 2. emeletén található. Az olvasóterembe nem vihetjük be a csomagunkat, azt a földszinti ruhatárba kell letenni. A levéltárban hétfőtől csütörtökig 10 órától délután 4-ig volt lehetőség kutatni. A kutatási időt – COVID miatt – másfél-két óránként rövidebb, 10-15 perces szünetek szakították meg, amikor a kutatótermeket kiszellőztették illetve fertőtlenítették.

Az utóbbi két évben a kutatási lehetőségeket nagyban meghatározzák a COVID-19 járvány következtében meghozott korlátozó intézkedések. A pandémia különböző hullámaira reagálva a CDAVO is már több alkalommal huzamosabb ideig zárva tartott. Szerencsére a kutatási időszakomban ilyenre nem került sor. Ez viszont nem jelenti, hogy a járvány elleni védekezés ne éreztetné a hatását a kutatáson.

A járványhelyzet által megkövetelt távolságtartási rendszabályok miatt jelentősen, mintegy harmadára, negyedére csökkent a kutatótermekben kialakított kutatóhelyek száma. Emellett már a beléptetésnél mérik a kutatók testhőmérsékletét. A kutatóteremben kötelező a maszk és a gumikesztyű használata. Kétóránként pedig egészségügyi szellőztetés történik a kutatóteremben, aminek idejére a kutatóknak kötelezően el kell hagyniuk a helységet.

⁴ A levéltár honlapjának angol tartalmával kapcsolatosan lásd: <https://tsdavo.gov.ua/normative-base/>; <https://tsdavo.gov.ua/15728-2/> (2021-11-17).